

Шепельова М.В.Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України**КЛАСИФІКАЦІЯ ПОТРЕБ СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ**

У статті описано класифікацію потреб студентів в умовах невизначеності. За результатами емпіричного дослідження за допомогою контент-аналізу виокремлено 22 категорії потреб студентів, що відображають сфери життя, до яких вони належать. Далі, за результатами розрахунку факторних навантажень побудовано ієрархію системоутворювальних факторів потреб студентів. Саме ці потреби актуалізуються, коли студенти опиняються в умовах невизначеності: 1) життєзабезпечення – занепокоєність тим, чи буде можливість придбати найбільш необхідні продукти харчування та предмети побуту, зберегти житло і т.п.; 2) близькі стосунки та дозвілля – занепокоєність обмеженнями безпосереднього спілкування з близькими, а також подорожей, відпочинку у громадських місцях та навіть прогулянок на свіжому повітрі; 3) під загрозою опиняється гармонійне ставлення до життя через появу відчуття невизначеності, нестабільності; 4) звичне соціальне життя також може зазнавати суттєвих обмежень; 5) через необхідність впоратися з ситуацією, що склалася, виникає потреба у збагаченні власних особистісних якостей та надходженні достовірної, несуперечливої інформації; 6) здобуття освіти вимагає адаптації до дистанційної форми навчання; 7) стосунки з собою можуть супроводжуватися виникненням певного напруження, оскільки нові життєві умови, будучи випробуванням, сприяють прояву нових, можливо неочікуваних властивостей та можливостей; 8) матеріальне забезпечення також може опинитися під загрозою; 9) зазнає суттєвих змін і мотивація через неможливість досягти поставлених цілей, необхідність їх відкладення на невизначений час. За допомогою факторного аналізу здійснено класифікацію потреб студентів. Виокремлено такі основні чотири фактори: 1) життя у соціумі (до якого належать, близькі стосунки, освіта, ставлення до життя, стосунки з оточенням, матеріальне забезпечення, досягнення, розвиток); 2) особистісні потреби (особистісні риси, розумові якості, стосунки із собою, зайнятість (-)); 3) життєзабезпечення (життєзабезпечення, соціальне життя, особистий простір, емоції, час; 4) ресурсні потреби (джерела інформації, здоров'я, тварини (домашні улюбленці), дозвілля, довкілля, мотивація.

Ключові слова: потреби, невизначеність, студенти, контент-аналіз, факторний аналіз.

Постановка проблеми. Уявлення людини про те, що їй потрібно у житті, скеровує її діяльність, а можливість задовольнити свої потреби, чи відчуття можливості їх задоволення у майбутньому, суттєво визначає задоволеність власним життям. Тривалі обмеження у цій сфері викликають стан навченої безпорадності, коли людина перестає намагатися покращити своє становище навіть тоді, коли з'являється така можливість. Разом з тим, позитивний досвід досягнення поставлених цілей дозволяє набути впевненості у власних силах і у тому, що позитивні зміни є можливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У тлумачному словнику психологічних термінів потреба визначається як «психічне явище відображення об'єктивної нужди організму в будь-чому (біологічні потреби, властиві і людині, і тва-

ринам), або особистості (соціальні або духовні, властиві тільки людині) [2].

Раптові зміни у звичному способі життя суттєво впливають на мотиваційну сферу особистості, оскільки вибудована система потреб, мотивів і цілей не завжди відповідає новим умовам і потребує перегляду, зосередження на найбільш актуальному і суттєвому.

У загальному значенні «визначати» тлумачиться як: 1) встановлювати, розпізнавати що-небудь за певними ознаками; 2) розкривати сутність чого-небудь, характеризувати, формулювати, робити визначення; 3) вирізняти, призначати кого- або що-небудь для якоїсь мети; 4) намічати, намислювати для виконання; 5) зумовлювати що-небудь, бути причиною чогось [3]. Невизначеність пов'язана з суб'єктивною чи об'єктивною складністю здійснення зазначених вище дій.

Метою цієї публікації є описати класифікацію потреб студентів в умовах невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Протягом 2020/2021 навчального року нами було проведено дослідження серед студентів Київського університету імені Бориса Грінченка. Майже весь цей рік освітній процес здійснювався у дистанційній формі, а повсякденне життя студентів супроводжувалося більш або менш суттєвими обмеженнями звичного способу життя у зв'язку з карантинними заходами, запровадженими у той період у зв'язку з поширенням COVID-19, що викликало у студентів відчуття невизначеності. Вибірку склали 158 студентів різних спеціальностей та років навчання.

Досліджуваним пропонувалося дати відповідь на питання «Що мені потрібно у моєму житті?». Отримані відповіді набули подальшої обробки за допомогою контент-аналізу та факторного аналізу.

За кількістю зазначених студентами потреб сформувався список із 231 позиції, який набув подальшої обробки за допомогою контент-аналізу та розрахунку факторних навантажень.

Найбільш поширеними відповідями серед студентів були:

- 1) сім'я, рідні та близькі (n=92; 58%);
- 2) здоров'я (n=72; 46%);
- 3) любов, кохання (n=56; 35%);
- 4) друзі, дружба (n=53; 34%);
- 5) гроші, стабільний заробіток (n=51; 32%);
- 6) робота (n=42; 27%);
- 7) матеріальні блага, достаток (n=29; 18%);
- 8) підтримка, турбота (n=28; 18%);
- 9) щастя (n=26; 16%);
- 10) самореалізація (n=24; 15%).

Зауважимо, що освіту серед основних потреб зазначили 19 студентів (12%).

Подальший контент-аналіз відповідей студентів дозволив нам згрупувати їх у 22 більш загальні категорії, які позначають сфери життя, до яких належать зазначені потреби. Наведемо їх у порядку зменшення важливості для досліджуваних (від найбільш важливої до найменш важливої). Отже:

1) *близькі стосунки* (n=224) – сюди увійшли такі потреби, як сім'я, рідні та близькі; любов, кохання; дружба, друзі; здоров'я та щастя близьких та ін.;

2) потреби, що реалізуються у *взаємодії з оточенням* (n=86) – до них увійшли щирість, чесність, підтримка, повага, розуміння, довіра, доброта, справедливість, незалежність та ін.;

3) *матеріальні блага* (n=81) – це такі, як гроші, стабільний заробіток, достаток, мате-

ріальна незалежність, матеріальна мотивація, достойна оплата праці;

4) *здоров'я* (n=78) – до цієї категорії окрім самого здоров'я увійшли й ті висловлювання, що стосуються його збереження – здоровий спосіб життя, правильне харчування і т.п.;

5) *ставлення до життя* (n=74) – так ми назвали усе, що стосується відчуття себе у житті – це щастя, свобода, мир, спокій, стабільність, благополуччя, задоволеність життям, безпека, визначеність, оптимізм та ін.;

6) *дозвілля* (n=69) – відпочинок, подорожі, музика, хобі, вільний час;

7) *зайнятість* (n=61) – улюблена робота, справа, кар'єра;

8) *досягнення* (n=56) – самореалізація, успіх, досягнення цілі, знайти себе і т.п.;

9) *освіта* (n=54) – до цієї категорії також увійшли навчання, знання, вміння, навички, ерудованість, дізнаватися більше, навчитися своїй справі;

10) *життєзабезпечення* (n=52) – їжа, вода, сон, повітря, тепло;

11) *мотивація* (n=40) – ціль, мета, сенс, натхнення, цілеспрямованість, вмотивованість, мрії, бажання;

12) *особистий простір* (n=36) – житло, дім, затишок, комфорт;

13) *розвиток* (n=32) – сюди також увійшли робота над собою, самовизначення, постійне самовдосконалення;

14) *особистісні риси* (n=29) – самоконтроль та дисципліна, впевненість у собі, мудрість, терпіння, сміливість тощо;

15) *соціальне життя* (n=25) – спілкування, люди, цікаві знайомі, нетоксичне оточення тощо;

16) *емоції* (n=24) – позитивні емоції, радість, враження, сміх, гострі почуття, настрої, задоволення тощо;

17) *стосунки із собою* (n=16) – мати власне «Я», бути собою, розуміння себе та своїх вчинків, любов до себе, внутрішній баланс, гармонія із собою, розуміння свого призначення, віра в себе тощо;

18) *довкілля* (n=9) – країна, земля, природа тощо;

19) *джерела інформації* (n=8) – книги, Інтернет, інформація;

20) *час* (n=7) – сюди також увійшли зручний розпорядок дня, баланс між роботою та відпочинком;

21) *тварини* (n=6) – домашні улюбленці, коти, собаки тощо;

22) *розумові якості* (n=5) – розум, порядок у голові, чистота свідомості, аналіз; інше (n=11).

Подальший розрахунок факторних навантажень для визначення системоутворювального фактору серед потреб студентів, дозволив шляхом розрахунку факторних навантажень виявити один або декілька показників у системі факторів, оптимально пов'язаних з усіма іншими [1]. Відповідно до [2] системоутворювальним є той фактор, який визначає об'єднання компонентів у систему. Іншими словами, за допомогою цих розрахунків визначається та з означених потреб, зазначення студентами якого у списку основних потреб є визначальним в об'єднанні усіх виявлених потреб у систему. При необхідності ж простежити певну тенденцію, вибудувати послідовність, розраховується ієрархія системоутворювальних факторів, яка супроводжує досліджуване явище шляхом послідовного виключення системоутворюючих факторів із системи розрахунку факторних навантажень [див. напр. 5; 6; 7].

За результатами розрахунків ми побудували таку ієрархію системоутворювальних факторів потреб студентів (у дужках подано результати розрахунку факторних навантажень):

1) життєзабезпечення (0,41); 2) близькі стосунки та дозвілля (0,38); 3) ставлення до життя (0,41); 4) соціальне життя (0,41); 5) особистісні якості та джерела інформації (0,39); 6) освіта (0,39); 7) стосунки із собою (0,38); 8) матеріальні блага (0,39); 9) мотивація (0,38).

Саме ці потреби актуалізуються, коли студенти опиняються в умовах невизначеності:

1) *життєзабезпечення* – занепокоєність тим, чи буде можливість придбати найбільш необхідні продукти харчування та предмети побуту, зберегти житло та ін.;

2) *близькі стосунки та дозвілля* – занепокоєність обмеженнями безпосереднього спілкування з близькими, а також подорожей, відпочинку у громадських місцях та навіть прогулянок на свіжому повітрі;

3) під загрозою опиняється гармонійне *ставлення до життя* через появу відчуття невизначеності, нестабільності;

4) звичне *соціальне життя* також може зазнавати суттєвих обмежень;

5) через необхідність впоратися з ситуацією, що склалася, виникає потреба у збагаченні власних *особистісних якостей* та надходженні достовірної, несуперечливої *інформації*;

6) *здобуття освіти* вимагає, наприклад, адаптації до дистанційної форми навчання;

7) *стосунки з собою* можуть супроводжуватися виникненням певного напруження, оскільки нові

життєві умови, будучи випробуванням, сприяють прояву нових, можливо неочікуваних властивостей та можливостей;

8) *матеріальне забезпечення* у може також опинитися під загрозою;

9) зазнає суттєвих змін і *мотивація* через неможливість досягти поставлених цілей, необхідність їх відкладення на невизначений час.

Наступний етап дослідження передбачав виокремлення чотирьох основних факторів у потребах студентів за допомогою факторного аналізу.

За визначенням Л. Ф. Бурлачука та С. М. Морозова, «факторний аналіз – це комплекс аналітичних методів, що дозволяють виявити приховані (латентні) ознаки, а також причини їх виникнення і внутрішні закономірності їх взаємозв'язку. Факторний аналіз спрямований на перетворення вихідного набору ознак у більш просту і змістовну форму. Центральна задача методу – перехід від сукупності безпосередньо вимірюваних ознак досліджуваного явища до комплексних узагальнених факторів, за якими стоять комбінації шуканих ознак, що виділяються на основі їх внутрішніх закономірностей, які відображають структуру досліджуваної області явищ» [3, с. 154-155].

В. О. Климчук виокремив чотири основні напрями, в яких можна використовувати факторний аналіз: 1) зменшення кількості даних; 2) групування, класифікація та компактна візуалізація даних; 3) пошук прихованих змінних; 4) генерація нових ідей [4].

Отже, на наступному етапі дослідження з метою класифікації результатів проведеного емпіричного дослідження за допомогою факторного аналізу ми виокремили чотири основних фактори у потребах студентів (результати розрахунків із застосуванням програми STATISTICA 10 подано у табл. 1).

За результатами розрахунків до *першого фактору* (Ф1) було віднесено такі групи потреб студентів:

1) близькі стосунки (0,54); 2) освіта (0,50); 3) ставлення до життя (0,48); 4) стосунки з оточенням (0,48); 5) матеріальне забезпечення (0,47); 6) досягнення (0,45); 7) розвиток (0,37). Цей фактор можна умовно назвати «*Життя у соціумі*».

До *другого фактору* (Ф2) ми віднесли наступні групи потреб: 1) особистісні риси (0,75); 2) розумові якості (0,60); 3) стосунки із собою (0,58); 4) зайнятість (-0,44). Цей фактор можна умовно назвати «*Особистісні потреби*». Варто відзначити, що для цього фактору достатньо суттєві від'ємні значення мають показники «близькі сто-

Таблиця 1
Результати факторного аналізу потреб студентів в умовах невизначеності

Потреби студентів	Фактори			
	Ф1	Ф2	Ф3	Ф4
Близькі стосунки	0,54	-0,41	0,06	0,14
Гроші	0,47	-0,10	0,17	0,06
Здоров'я	0,18	0,20	-0,19	0,50
Зайнятість	0,29	-0,44	-0,21	0,27
Досягнення	0,45	0,15	0,00	-0,25
Ставлення до життя	0,48	0,02	-0,25	0,03
Соціальне життя	0,28	0,32	0,61	-0,04
Стосунки з оточенням (взаємодія)	0,48	0,27	-0,04	0,00
Дозвілля	0,23	-0,03	0,38	0,44
Освіта	0,50	0,05	-0,12	0,29
Розвиток	0,37	0,22	0,24	-0,02
Особистий простір	-0,16	-0,03	0,36	-0,01
Життєзабезпечення	-0,19	-0,16	0,72	0,06
Довкілля	-0,17	-0,10	0,36	0,41
Тварини	0,14	-0,20	0,12	0,45
Мотивація	-0,07	0,22	-0,14	0,32
Емоції	0,21	-0,12	0,35	0,11
Стосунки із собою	0,14	0,58	0,01	0,02
Особистісні риси	0,01	0,75	-0,07	0,03
Розум	-0,03	0,60	0,02	0,04
Час	0,00	0,01	0,35	-0,24
Джерела інформації	-0,02	0,00	0,04	0,67
Інше	-0,34	-0,02	0,10	0,26
Загальна дисперсія	2,11	2,06	1,85	1,76

сунки» та «зайнятість», що додатково підкреслює спрямованість цього фактору на власну особистість, а не на оточення.

До *третього фактору* (Ф3) ми віднесли такі групи потреб досліджуваних: 1) життєзабезпечення (0,72); 2) соціальне життя (0,61); 3) особистий простір (0,36); 4) емоції (0,35); 5) час (0,35). Цю групу потреб, на наш погляд, можна умовно назвати «*Життєзабезпечення*».

Четвертий фактор (Ф4) включає такі групи потреб студентів: 1) джерела інформації (0,67); 2) здоров'я (0,50); 3) тварини (домашні улюбленці) (0,45); 4) дозвілля (0,44); 5) дозвілля (0,41); 6) мотивація (0,32). Цей фактор можна умовно назвати «*Ресурсними потребами*».

Висновки. За результатами емпіричного дослідження потреб студентів в умовах не-

значеності за допомогою контент-аналізу ми виокремили 22 категорії потреб студентів, що відображають сфери життя, до яких вони належать. Далі, за результатами розрахунку факторних навантажень ми побудували ієрархію системоутворювальних факторів потреб студентів. Саме ці потреби актуалізуються, коли студенти опиняються в умовах невизначеності: 1) *життєзабезпечення* – занепокоєність тим, чи буде можливість придбати найбільш необхідні продукти харчування та предмети побуту, зберегти житло і т.п.; 2) *близькі стосунки та дозвілля* – занепокоєність обмеженнями безпосереднього спілкування з близькими, а також подорожей, відпочинку у громадських місцях та навіть прогулянок на свіжому повітрі; 3) під загрозою опиняється гармонійне *ставлення до життя* через появу відчуття невизначеності, нестабільності; 4) звичне *соціальне життя* також може зазнавати суттєвих обмежень; 5) через необхідність впоратися з ситуацією, що склалася, виникає потреба у збагаченні власних *особистісних якостей* та надходженні достовірної, несуперечливої *інформації*; 6) *здобуття освіти* вимагає адаптації до дистанційної форми навчання; 7) *стосунки з собою* можуть супроводжуватися виникненням певного напруження, оскільки нові життєві умови, будучи випробуванням, сприяють прояву нових, можливо неочікуваних властивостей та можливостей; 8) *матеріальне забезпечення* може також опинитися під загрозою; 9) зазнає суттєвих змін і *мотивація* через неможливість досягти поставлених цілей, необхідність їх відкладення на невизначений час.

За допомогою факторного аналізу ми здійснили класифікацію потреб студентів, виокремивши такі основні чотири фактори: 1) життя у соціумі; 2) особистісні потреби; 3) життєзабезпечення; 4) ресурсні потреби.

За змістом *перший фактор* «*Життя у соціумі*» передбачає, що для комфортного життя у суспільстві студенти вважають необхідними наявність близьких стосунків (сім'ї, рідних та близьких; любові, кохання; дружби, друзів; здоров'я та щастя близьких та ін.); освіти (навчання, знань, вмінь, навичок, ерудованості, дізнаватися більше, навчитися своїй справі); гармонійного ставлення до життя (щастя, свободи, миру, спокою, стабільності, благополуччя, задоволеності життям, безпеки, визначеності, оптимізму та ін.) та стосунків з оточенням (щирості, чесності, підтримки, поваги, розуміння, довіри, доброти, справедливості, неза-

лежності та ін.); матеріального забезпечення (грошей, стабільного заробітку, достатку, матеріальної незалежності, матеріальної мотивації, достойної оплати праці, досягнень (самореалізації, успіху, досягнення цілі, знайти себе і т.п.) та розвитку (роботи над собою, самовизначення, постійного самовдосконалення).

Другий фактор «Особистісні потреби» має таке змістове наповнення: особистісні риси (самоконтроль та дисципліна, впевненість у собі, мудрість, терпіння, сміливість); розумові якості (розум, порядок у голові, чистота свідомості, аналіз); гармонійні стосунки із собою (мати власне «Я», бути собою, розуміти себе та свої вчинки, любов до себе, внутрішній баланс, гармонія із собою, розуміння свого призначення, віра в себе тощо); зайнятість (від'ємне значення), що підкреслює спрямованість цього фактору на власну особистість, а не на соціум.

Третій фактор, який ми умовно назвали «*Життєзабезпечення*» за змістом передбачає необхідність таких базових речей, як вода, їжа, повітря, можливості спілкування з оточенням, наявність особистого простору (житла), часу, переживання емоцій.

Четвертий фактор, який ми умовно назвали «*Ресурсними потребами*» має таке змістове наповнення: джерела інформації (книги, Інтернет, інформація); здоров'я; тварини (домашні улюбленці) як джерело позитивних емоцій; дозвілля, що дає можливість відновити сили; довкілля (країна, земля, природа тощо); мотивація (ціль, мета, сенс, натхнення, цілеспрямованість, вмотивованість, мрії, бажання).

Перспективною є розробка на основі результатів проведеного дослідження психолого-педагогічних засобів підтримки мотиваційної сфери особистості студентів в умовах невизначеності, зокрема в освітньому процесі.

Список літератури:

1. Бешелев С. Д., Гурвич Ф. Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. М.: Статистика, 1980. 263 с.
2. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів. К.: Професіонал, 2007. 512 с.
3. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике / отв. ред. Крымский С. Б. К.: Наук. думка, 1989. 200 с.
4. Климчук В. О. Факторний аналіз: використання у психологічних дослідженнях. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 8. С. 43-48.
5. Кокарева М. В. Психологічні особливості сприймання студентами творів сучасного живопису: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2013. 20 с.
6. Подшивайлова А. М. Манипулятивное воздействие в политическом дискурсе. К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2013. 431 с.
7. Шепельова М. В. Прояви перцептивно-мисленневих стратегій у художній діяльності студентів [Електронний ресурс]. Перцептивно-мисленневі стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності: монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 106-123. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712092>.

Shepelova M.V. THE CLASSIFICATION OF STUDENTS' NEEDS IN UNCERTAIN CONDITIONS

The article presents the classification of students' needs in uncertain conditions. Basing on the empirical research results using content analysis, 22 categories of students' needs were defined, reflecting the spheres of life to which they belong. Next, based on the results of the factor loadings calculation, a hierarchy of system-forming factors of students' needs was built. It is the needs that are actualized when students find themselves in conditions of uncertainty: 1) life support – concern about whether it will be possible to purchase the most necessary food and household items, place of living, etc.; 2) close relationships and leisure time – concern about the limitations of direct communication with loved ones, as well as travel, recreation; 3) a harmonious attitude to life is under threat due to the appearance of a feeling of uncertainty, instability; 4) the usual social life may also be significantly restricted; 5) due to the need to cope with the existing situation, there is a need to enrich one's personal qualities and receive reliable, consistent information; 6) obtaining an education requires adaptation to distance education; 7) relationships with oneself may be accompanied by the emergence of a certain tension, since new living conditions, contribute to the manifestation of new, possibly unexpected properties and abilities; 8) financial support may also be at risk; 9) motivation also undergoes significant changes due to the impossibility of achieving set goals, the need to postpone them indefinitely. With the help of factor analysis, students' needs were classified. The following four main factors are defined: 1) life in society (which includes close relationships, education, attitude to life, relationships with the environment, material support, achievements, development); 2) personal needs (personal traits, mental qualities, self-relationship, employment (-)); 3) livelihood (livelihood, social life, personal space, emotions, time; 4) resource needs (sources of information, health, animals (pets), leisure, environment, motivation).

Key words: needs, uncertainty, students, content analysis, factor analysis.